

10. Сластенин В. А. Общая педагогика : учеб. пособие. В 2 ч. Ч. 1 / Виталий Александрович Сластенин, Илья Федорович Исаев, Евгений Николаевич Шиянов ; под ред. В. А. Сластенина. – М. : ВЛАДОС, 2002. – 288 с.

11. Сушенцева Л. Л. Формування професійної мобільності майбутніх кваліфікованих робітників у професійно-технічних навчальних закладах : теорія і практика : монографія / Лілія Леонідівна Сушенцева ; за ред. Н. Ничкало ; Інститут ПТО НАПН України. – Кривий Ріг : Видавн. дім, 2011. – 439 с.

12. Тарасенко С. М. Формування фахової комунікативної культури курсантів військових інститутів у процесі навчання дисциплін гуманітарного циклу: автореф. дис. ... канд. пед. наук : 13.00.04 / Світлана Мефодіївна Тарасенко. – Житомир, 2013. – 23.

13. Черепанов В. С. Экспертные оценки в педагогических исследованиях / В. С. Черепанов. – М. : Педагогика, 1989. – 152 с.

14. Шпичко І. О. Формування соціальної компетентності майбутніх фахівців сфери обслуговування у професійній підготовці : автореф. дис. ... канд. пед. наук : 13.00.04 / Інна Олександрівна Шпичко. – Хмельницький, 2016. – 23 с.

УДК 378.014.553: [316:005.336.2]

І. Л. Холковська, О. С. Московчук / I. Kholkovska, O. Moskovchuk

ОСОБЛИВОСТІ СОЦІОКУЛЬТУРНОГО ОСВІТНЬОГО ПРОСТОРУ ЯК ЧИННИКА ФОРМУВАННЯ СОЦІАЛЬНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ СТУДЕНТІВ

Анотація. Статтю присвячено проблемі організації соціокультурного освітнього простору сучасного вищого навчального закладу. Зроблено спробу сформувати цілісне бачення цього простору крізь призму уявлень про результати професійної підготовки майбутніх педагогів, зокрема формування соціальної компетентності. Подано аналіз наукових праць вітчизняних науковців, в яких висвітлено проблеми формування соціокультурного освітнього простору ЗВО. Обґрунтовано місце та роль соціокультурного освітнього простору формування соціальної компетентності студентів у процесі студентського самоврядування.

Ключові слова: соціокультурний освітній простір, освітнє середовище, майбутній фахівець, соціальна взаємодія, соціальна компетентність.

FEATURES OF SOCIO-CULTURAL EDUCATIONAL SPACE AS A FACTOR IN THE FORMATION OF SOCIAL COMPETENCE OF STUDENTS

Annotation. The article is devoted to the problem of organizing the socio-cultural educational space of the modern higher educational institution. An attempt is made to form a holistic view of this space through the prism of representations about the results of the training of future teachers, in particular the formation of social competence. The analysis of scientific works of domestic scientists is presented, in which the problems of formation of socio-cultural educational space ZVO are presented. The place and role of the socio-cultural educational space of the formation of social competence of students in the process of student self-government is substantiated. The role and significance of the educational space in the realization of pedagogical relations is shown. An attempt has been made to form a coherent vision of this space through the prism of sociological notions as to how it should be, so that the results of the educational process are not in conflict with the expectations and needs of the individual and society. At the same time, the sociological vision of the educational space of the ZVO is revealed through the coverage of the processes of socialization and identification that occur in it.

Key words: socio-cultural educational space, educational environment, future specialist, social interaction, social competence.

Постановка проблеми. Сучасний етап розвитку українського суспільства характеризується економічною та політичною інтеграцією, що обумовлює процеси, спрямовані на створення спільного європейського соціокультурного простору. Однією з актуальних проблем, що потребує уваги на даному етапі розвитку не лише освіти, а й суспільства в цілому, є організація соціокультурного освітнього простору як ціннісного аспекту життєдіяльності особистості.

Аналіз попередніх досліджень. Аналіз наукових досліджень свідчить про зростаючий інтерес до проблеми оформленості і функціонування соціокультурного освітнього простору закладу вищої освіти. У психолого-педагогічній літературі розглядаються різні аспекти зазначеної проблеми: виховні системи як соціокультурний феномен, виховний простір соціуму як соціально-педагогічний простір у макро- і мікросоціумі (Д. Алхімов, М. Федоров); соціокультурне оточення студента, його діяльність (Д. Чернишов, О. Дмитрова); соціокультурний простір формування і розвитку людини (О. Марченко). Науковці намагаються сформувати єдиний підхід до визначення соціокультурного освітнього простору як обов'язкової складової процесу навчання.

Мета статті: обґрунтувати шляхи створення соціокультурного освітнього простору формування соціальної компетентності студентів у закладі вищої освіти.

Виклад основного матеріалу. Заклад вищої освіти як соціальний інститут є тим соціокультурним простором, в якому молода людина не тільки здобуває знання, а й досвід життя і взаємодії з іншими людьми і світом у цілому. У психології та педагогіці категорія «простір» розглядається як одна з важливих складових онтогенезу, що залежать від соціально-економічних умов життя, стану культури, самосвідомості людини [8, с. 129]. На інших змістових аспектах акцентується увага у трактуванні простору представниками одного з напрямів психології середовища. Основним завданням середовища вони вважають налагодження взаємозв'язків між особистістю, її внутрішнім світом і тим простором, де знаходиться суб'єкт діяльності [6, с. 512].

У педагогічних дослідженнях категорія «простір» активно почала використовуватися тільки на початку 1990-х рр. і була представлена спочатку як метафора збереження єдності позицій в освіті. На даному етапі вона використовується досить широко, але дуже варіативно і багатоаспектно. Зокрема можуть бути виокремлені такі види простору: освітній, виховний, соціальний, природний, простір університету, мікрорайону, міста, різних діяльностей (наприклад, ігровий простір), життєвий, персональний, простір можливостей, що має розвивальний потенціал.

Найбільш розроблені такі категорії, як освітній простір (Н. Рибка, Т. Ткач, І Шендрик, В. Мясников) і виховний (Д. Алхімов, Д. Чернишов, І. Бех, Л. Новікова).

Згідно з тлумаченням у словникових джерелах, простір «відображає порядок розташування одночасно існуючих об'єктів» і є «загальним для всіх переживанням, що виникає завдяки органам почуття» [8, с. 132].

Поняття «освітній», що характеризує ознаку в словосполученні «освітній простір», визначається трактуванням його базового поняття «освіта» - такий, що забезпечує можливості для формування «духовного обличчя людини, яке складається під впливом моральних і духовних цінностей, що є надбанням її культурного кола, а також процесу виховання і самовиховання [10, с. 241].

Соціальна компетентність є виключно важливою базисною характеристикою особистості, яка відображає її досягнення у сфері комунікацій, рівень сформованості знань та вмінь конструювати відносини з оточуючими людьми, які покликані допомогти розв'язуванню завдань особистісного і професійного характеру.

Соціальна компетентність студентів педагогічного закладу передбачає відкритість до світу й відповідальність за навколишнє соціальне середовище, вміння співпраці в студентському колективі, здатність налагоджувати продуктивні контакти задля вирішення завдань самоосвіти та самовиховання.

Оскільки освітній простір формування соціальної компетентності студентів пов'язаний з певною територією, його можна розглядати як цілісний, багатопрофільний і багатофункціональний освітній комплекс, що характеризується наявністю в ньому системоутворюючих складових і системовизначальних елементів [13, с. 78]. До системоутворюючих належать освітні установи всіх типів і видів, що мають високий освітній потенціал, який визначається цілями, що поділяють суб'єкти простору; єдиною стратегією по вертикалі і горизонталі, орієнтованою на пріоритети гуманістичної педагогіки; загальною територіальною субкультурою; завданнями освітньої інтеграції, формування освітнього співтовариства. Системовизначальними є ті установи, що задають спрямованість простору, визначають його «обличчя» [13, с. 74].

Ми вважаємо, що соціальне бачення освітнього простору закладу вищої освіти розкривається через висвітлення процесів соціалізації та ідентифікації у цьому просторі. Соціалізація, що забезпечує соціальне «розгортання» людини, її особистісне «визрівання», відбувається в результаті взаємодії індивіда з соціальним середовищем, з найближчим мікросоціумом. Ступінь освоєння людиною соціуму можна розглядати через поняття «соціальний простір людини» [10, с. 48].

Дорослішання молодих людей відбувається в результаті взаємодії з соціальним середовищем, що впливає на цей процес за допомогою різних соціальних чинників. Ступінь освоєння індивідом соціального середовища, мікросоціуму можна розглядати через поняття «соціальний простір людини», що розуміється як конкретний простір її можливостей, який дозволяє задовольняти потреби в контактах з соціальним світом, як ступінь пізнання, освоєння і присвоєння можливостей соціального середовища на основі її суб'єктивного сприйняття [4, с. 29].

Соціальний простір студентів розуміється як певний результат освоєння ними соціального середовища, як простір можливостей формування соціальної компетентності майбутніх фахівців, що дозволяє задовольняти їх потреби в контактах з соціальним світом.

Зайнятість студентів у позанавчальний час сприяє зміцненню самодисципліни, розвитку самоорганізації і самоконтролю студентів, появі навичок змістовного проведення дозвілля, позитивно впливає на формування в студентів практичних навичок здорового способу життя, вміння протистояти негативному впливу навколишнього середовища. Масова участь студентів у дозвіллевих програмах обумовлює згуртування університетського колективу, зміцнення традицій університету, створення сприятливого соціально-психологічного клімату в ньому.

За своїм змістом дозвіллево-творча діяльність студентів в освітньому просторі ЗВО є всеохоплюючою. У навколишній дійсності, будь то жива чи нежива природа, система суспільних відносин, сфера свідомості, немає нічого такого, що не могло б стати предметом додаткової освіти. Саме тому соціокультурний освітній простір у змозі задовольняти найрізноманітніші інтереси особистості.

Дозвіллево-творча діяльність студентів університету має суттєвий виховний вплив на кожну особистість: сприяє виникненню у молодій людини потреби в саморозвитку, формує готовність і звичку до виявлення творчих здібностей, підвищує самооцінку і статус в очах однолітків, педагогів, батьків.

Поняття «ідентифікація» та «ідентичність» співвідносяться, відповідно як «процес» і «результат» цього процесу. Ідентифікація з певними соціальними спільнотами перетворює людину з біологічної істоти в соціального індивіда, дозволяє їй оцінювати свої соціальні зв'язки і відносини в термінах «Ми» і «Вони». Для того, щоб освітній простір закладу вищої освіти функціонував ефективно, необхідно щоб у ньому була розгорнута максимально широка палітра соціальних відносин, які створюють умови соціалізації. І ці відносини не повинні бути пов'язані лише з передачею / отриманням і засвоєнням професійних знань, умінь та вироблених навичок. Повноцінність процесу соціалізації у ЗВО може досягатися за рахунок структурування освітнього простору таким чином, щоб забезпечити занурення студентів у сукупність суспільних взаємодій різного рівня складності, збагатити сферу освоєваних соціальних ролей [3, с. 121].

Звернення до поняття «виховний простір» у педагогічних дослідженнях дозволяє виокремити кілька основних аспектів розуміння його педагогічного змісту:

- це існує в соціумі місце, де започатковується і розвивається велика кількість відносин, що мають суб'єктивний характер, де здійснюються різні види діяльності, спрямовані на розвиток індивіда і допомогу йому в соціалізації (наприклад, простір університету);

- це цілісний багатофункціональний комплекс можливостей навколишнього середовища, для якого характерною є педагогічна доцільність організації з метою розвитку, освіти і виховання людини (освітній, виховний, соціальний, природний, ігровий, розвивальний простір);

- це результат освоєння суб'єктом навколишнього середовища, ступінь пізнання і присвоєння суб'єктом можливостей середовища на основі його суб'єктивного сприйняття (особистісний простір) [1, с. 15].

Виховний простір може розглядатися як спеціально організоване педагогами спільно зі студентами «середовище в середовищі» (Л. Новікова), яке створює принципово нові можливості для формування соціальної компетентності студентів у процесі діяльності студентського самоврядування. Дослідження цього феномену відбувається за декількома напрямками.

Відповідно до однієї позиції [7, с. 133] під виховним простором розуміється педагогічно доцільно організоване середовище, що оточує окрему людину або певну кількість людей. На відміну від середовища, яке за своєю основою є даністю, а не результатом конструктивної діяльності, виховний простір є продуктом цілеспрямованої роботи, що має водночас і творчий, і інтегративний характер. Структурною одиницею виховного простору є освітній, культурний або медичний заклад, що бере участь у створенні цього простору, а механізмом його створення – взаємодія колективів, об'єднаних єдиним розумінням педагогічних завдань, єдиними принципами та підходами у вихованні [7, с. 134].

Інший погляд на виховний простір пов'язаний з розумінням його як частини середовища, в якому переважає педагогічно сформований спосіб життя [1, с. 17]. У цьому випадку взаємодія всіх учасників створення виховного простору визначається метою, характером діяльності людей. Механізми створення виховного та освітнього просторів аналогічні.

Третій підхід до розуміння сутності виховного простору розкривається через поняття «подія» і трактується як динамічна мережа взаємопов'язаних педагогічних ситуацій, що створюються соціальними суб'єктами різного рівня (колективними та індивідуальними) і здатні виступати інтегрованою умовою особистісного розвитку людини – і дорослого, і дитини [2, с. 5].

Д. Чернишов розглядає виховний простір як якісну характеристику мікросоціуму, від якої багато в чому залежать: успішність адаптації людини в соціумі, зменшення ризику перетворення її на жертву несприятливих умов соціалізації, можливість коригувати несприятливий вплив навколишнього соціального середовища [12, с.

74]. Таким чином, виховний простір виступає як одна зі сфер контрольованої соціалізації – виховання – яке в цьому випадку набуває характеру інтеграції інституційних і особистісних ресурсів з метою ефективної позитивної соціалізації індивіда [12, с. 75].

Для ЗВО побудова виховного простору – це створення можливості для гармонійного балансу між свободою самореалізації особистості і набуттям нею професійно важливих знань, умінь, особистісних якостей з метою подальшого їх успішного застосування у професійній діяльності.

Аналіз педагогічних джерел [5; 10; 11] дозволяє виокремити ознаки соціокультурного освітнього простору: єдність; цілісність, компонентний (елементний) склад, що поєднує як індивідуальних, так і колективних суб'єктів, взаємозв'язок, структурованість цих елементів; наповненість; відкритість простору (зв'язок з середовищем); значущість для суб'єктів за рахунок різноманітності, відкритості (популярності) пропозицій, мобільності, гнучкості структури; цілеспрямованість створення і здатність до змін; наявність можливостей, що перевершують потреби суб'єктів у даний момент часу, що забезпечує можливість вибору; педагогічна доцільність організації.

Соціокультурний освітній простір університету інтегрує в собі соціальні, культурні, наукові, виробничі, професійно-освітні інституції та установи регіонального співтовариства. Наявність внутрішніх зв'язків між ними, в центрі яких знаходиться ЗВО, характеризує культурно-освітній простір як систему, що забезпечує реалізацію найважливіших завдань освіти. Тоді як зміст внутрішніх соціокультурних перетворень характеризує прагнення суб'єктів освітнього процесу до набуття позитивного досвіду в створенні особливої освітньої ситуації в навчальному закладі, де кожен студент планує і реалізує індивідуально-освітній маршрут, основу якого складають життєві і професійні перспективи [11, с. 114].

Підготовка майбутніх фахівців, що мають високий інтелектуальний рівень, широкий кругозір, сформували власну систему моральних цінностей, що співвідноситься із загальнолюдськими, які прагнуть до постійного саморозвитку, – одне з головних завдань ЗВО. Основна ідея формування університетського соціокультурного простору полягає в створенні гуманістичної орієнтації, що сприяє цілісному розвитку і гармонійній самореалізації студентів, передбачає вивчення, врахування і використання колективом закладу в ході інноваційної педагогічної діяльності тих факторів, що позитивно впливають на динаміку становлення професіоналізму майбутніх педагогів.

Основними характеристиками взаємодії суб'єктів соціокультурного простору є:

- моральні цінності, що визначають загальний фон співпраці викладачів і студентів;
- активність студентів в освітньому процесі, що містить елементи творчості;
- підтримка педагогічних ініціатив та інновацій;
- особистісно-орієнтований принцип організації освітнього процесу;
- розширення спільних цілей взаємодії; розширення сфери взаємодії за межами навчання;
- партнерство: підвищення ступеня персоналізації взаємодії і створення сприятливих для цього умов;
- здатність викладача «підключатися» до особистісного досвіду студента, а також «підключати» студента

до свого особистого досвіду взаємодії;

- позитивна емоційна атмосфера: розширення умов, що дозволяють студентів відчувати свою значущість як учасника взаємодії, можливість оцінювати успішність цієї взаємодії; підвищення рівня «захищеності», «комфортності» в учасників взаємодії «студент-студент», «студент-група», «студент-студентське самоврядування», «викладач-студент») [2; 4; 9].

У соціокультурному освітньому просторі університету студенти та педагоги можуть актуально самореалізовуватися, якщо при цьому вони активно діючі суб'єкти і правильно використовують свої потенційні можливості, вибудовують відносини з середовищем, що їх оточує, розумно визначають «поле» взаємодії. В результаті процесів розвитку, саморозвитку, самоорганізації збагачуються їх культурні зв'язки, що сприяють розвитку професійно цінних особистісних якостей.

Особливості зовнішньої сфери соціокультурного освітнього простору університету визначаються підтримкою діяльності ЗВО регіональною спільнотою, що реалізується як участь у реалізації освітніх завдань. При цьому соціальні інститути виступають як соціальні партнери, що беруть на себе відповідні частини відповідальності за якість освіти. В реальній практиці це знаходить своє відображення в наявності договірних відносин між університетом та іншими установами й інститутами культурно-освітнього простору. Зміст цих договорів відображає взаємну зацікавленість університету та соціальних партнерів, що виявляють готовність до участі в здійсненні завдань освіти.

В організації соціокультурного освітнього простору університету, що сприяє формуванню соціальної компетентності студентів, доцільно виокремити компоненти: взаємодія студента і педагога, ставлення до навколишнього світу, культурні зв'язки, види діяльності. Ще однією структурною групою є компоненти виконання, що забезпечують функціонування соціокультурного освітнього простору, – функції, форми управління і самоврядування, організація прямого і зворотного зв'язку між компонентами. Орієнтаційні

компоненти – рівні, сфери і власне орієнтації – визначають особливості функціонування соціокультурного простору [11, с. 98].

Встановлення зв'язків з різними суб'єктами соціокультурного освітнього простору сприяє інноваційним внутрішнім змінам в освітньому процесі університету, що відображаються в появі нових можливостей реалізації проектної та дослідницької діяльності студентів, зміст яких відповідає їх професійним намірам, об'єднанням зусиль університету в зміцненні мотивів професійної підготовки навчання студентів-майбутніх педагогів.

Висновки. Отже, українському суспільству потрібні сучасні освічені, моральні, прагматичні люди, які можуть приймати відповідальні рішення, здатні до співробітництва, відрізняються динамізмом, конструктивністю, почуттям відповідальності. Вимоги, що пред'являються сьогодні до молодого фахівця, пов'язані з необхідністю реалізації його соціальної компетентності, основним фактором формування якої виступає соціокультурний простір ЗВО. Соціокультурне середовище університету покликане підготувати майбутнього фахівця до того, щоб стати активним членом суспільства, компетентним у багатьох сферах життєдіяльності, отримати досвід ефективного спілкування, набути вмінь побудови конструктивних відносин з соціальними партнерами.

Список використаних джерел:

1. Алхімов Д. В. Організація виховного простору формування лідерських якостей школярів / Д. В. Алхімов // *Духовність особистості: методологія, теорія і практика.* – 2013. – №4. – С. 13-21.
2. Бех І. Д. Виховний простір: організаційно-змістові орієнтири / І. Д. Бех // *Гірська школа українських Карпат.* – 2013. – № 10. – С. 3-14
3. Воропай Т. С. В поисках себя. Идентичность и дискурс / Т. С. Воропай. – Харьков : ХДПУ, 1999. – 418 с.
4. Данюшенков В. С. Современные представления о социальном пространстве / В. С. Данюшенков // *Педагогика.* – 2004. – №9. – С. 28-33.
5. Кісіль М. В. Простір освіти з точки зору її основного суб'єкта / М. В. Кісіль // *Вісник Черкаського університету. Серія «Педагогічні науки».* – 2006. – Вип. 88. – С. 138-141.
6. Новікова Л. І. «Виховний простір» як відкрита система (Педагогіка і синергетика) / Л. І. Новікова // *Суспільні науки і сучасність.* – 1998. – №1. – С. 132-134.
7. Педагогічний словник / За ред. дійсного члена АПН України М. Д. Ярмаченка. – К.: Педагогічна думка, 2001. – 516 с.
8. Рибка Н. М. Єдиний освітній простір як інтегративна система: Соціально-філософський аналіз: Автореф. дис... канд. філос. наук: 09.00.03. – Одеса, 2005. – 24 с.
9. Ткач Т. В. Освітній простір особистості: психологічний аспект : монографія / Т. В. Ткач ; Інститут ім Г. С. Костюка АПН України. – К., Запоріжжя, 2008. – 272 с.
10. Фельдштейн Д. И. Социальное развитие в пространстве-времени Детства / Д. И. Фельдштейн. – М.: Московский психолого-социальный институт, 1997. – 160 с.
11. Чернишов Д. О. Виховний простір: регіональний вимір / Д. О. Чернишов // *Наукова скарбниця освіти Донеччини.* – 2010. – № 2. – С. 74-77.
12. Шалаев И. К. От образовательных сред к образовательному пространству: понятие, формирование, свойства / И. К. Шалаев, А. А. Веряев // *Педагог.* – 1999. – № 4. – С. 73-84.